

Makale Gönderim Tarihi: 27.01.2025

Yayına Kabul Tarihi: 29.01.2025

Değerlendirme Makalesi

John Lukacs ile Tarihin Geleceğini Yeniden Düşünmek

Halil İbrahim Erol*

Macaristan doğumlu Amerikalı tarihçi John Lukacs (ö. 2019) otuzdan fazla kitabın yazarıdır. İngilizce kaleme aldığı eserleri altmış yılı aşkın süreye yayılmaktadır. Lukacs'ın çalışmaları genel itibarıyla 20. yüzyıl tarihi üzerinedir. Daha önceki dönemiyle kıyaslandığında kronolojik olarak yaklaşık son çeyrek asırda Lukacs'ın eserlerinin başta Yale olmak üzere Harvard gibi tanınmış Amerikan üniversiteleri tarafından neşredildiği görülmektedir. Buradaki tartışmanın hareket noktası alınan eseri *Tarihin Geleceği (Future of History)* isimli eseri e-kitap olarak 2011, matbu olarak ise 2012 yılında Yale Üniversitesi yayınları aracılığıyla okura ulaştırılmıştır. 2024 sonu itibarıyla Lukacs'ın *Modern Çağın Sonu* (2018), *Hitler ve Churchill Düellosu: 80 Gün Süren Büyük Kapışma* (2019), *Hitler Problemi* (2020), *Yirminci Yüzyılın Kısa Tarihi* (2022), *Mayıs 1940: İkinci Dünya Savaşının Dönüm Noktası* (2022), *Yirminci Yüzyılın Kısa Tarihi* (2022), *Haziran 1941: Hitler ve Stalin* (2023) isimli 8 eserinin tümü son altı yıl zarfında Ketebe Yayınları tarafından Türkçeye kazandırılmıştır. İlki hariç diğerlerinin yazarın ölümünden sonra çevrilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Bu açıdan eser, Türkçe bilen tarih okurlarına oldukça geç bir zamanda oluşabilmiştir denebilir. *Tarihin Geleceği*'nin Lukacs'ın yazdığı son üç eserinden biri olması dikkate değerdir. 1924 doğumlu olan Lukacs'ın uzun meslek hayatı ve yazım mücadelesinin sonlarına doğru kaleme aldığı bu eser, görece uzun bir döneme tanıklığı ve son 20 boyunca dünya çapında yaşanan teknik-teknolojik gelişmelere ileri yaşlarında şahitliği gibi hususlarla kendisinin tarih alanına dair şahsi değerlendirmelerini daha kıymetli hale getirmektedir.

Genelde Batı'da İngilizce neşredilen eserler, içindekiler kısmı ile kitaptan bir bölüm paylaşarak okuyucunun ilgisine sunulmaktadır. Örneğin burada ele alınan kitabın içeriğine dair oldukça kapsamlı bir paylaşım Yale Üniversitesi Yayınları'nca ilgili satış sayfasından yapılmıştır.¹ Türkiye'deki yayınevleri için aynı durum genellikle söz konusu değildir. Aslında bazı yayınevleri bu tür bir teamülü işletirken birçok yayınevi ise eski alışkanlıklarını sürdürmekte ısrarcı bir tutum sergilemektedirler. Ketebe Yayınları için de bir bakıma aynı durum geçerlidir. Lukacs'ın sekiz eserini Türkçeye kazandıran yayınevi bu kitaplardan sadece üçüne içindekiler kısmı ile girişten kısa bir bölüm eklemiştir. Sekiz kitabın neşir tarihlerine bakıldığında bu yayın politikasının da herhangi bir sistematige sahip olmadığı kolaylıkla görülebilmektedir. Daha erken bir tarihte yayımlanmış bir eser,

* Halil İbrahim Erol (Dr. Öğr. Üyesi), Kırklareli Üniversitesi, Tarih Bölümü, Kırklareli, Türkiye. E- posta: halilibrahimerol@klu.edu.tr ORCID: 0000-0001-8331-8441.

¹ Bk. <https://yalebooks.yale.edu/book/9780300181692/the-future-of-history/>

içindekiler kısmıyla okuyucunun beğenisine sunulmuşken daha sonra basılmış bir kitap böyle bir durumda değildir. Bu, okuyucunun en doğal hakkıdır aslında. Yayınevlerinin, bastığı eserler hakkında okuyucularını “şeffaf” bir şekilde bilgilendirmesi kendilerinin yaptığı işlerdeki güvenilirlik ve saygınlıklarını okurları nezdinde arttıracakında şüphe yoktur. Çok kısa ve maliyetsiz bir iş olmasına rağmen muhtemelen özensizlik ve düzensizlik böyle bir netice üretiyor. Kuşkusuz bu eleştiri, dolayısıyla hatırlatma öncelikle akademik alanda çıkan eserlere yöneliktir. Nitekim, son dönemde sıkça düzenlenen “dijital-sanal” kitap fuarlarının bu durumu zorunlu kıldığı bile söylenebilir.

Tarihin Geleceği'nin (çevrimiçi satış platformlarında) muhtevasına yönelik bilgi bulunmadığından fikir vermesi açısından içeriğine dair kısaca bilgilendirme münasip olacaktır. Kitap, yedi bölümden (“tarihçilik”, “mesleğin problemleri”, “tarihe duyulan iştah”, “tarihin edebiyat olarak yeniden kavranması”, “tarih ve roman”, “mesleğin geleceği”, “gelenek, miras ve tasavvur”) ve sonuç yerine yazılmış olduğu anlaşılan ve fazla uzun olmayan “yazılı savunma” kısmından oluşmaktadır. Kitabın sonunda kaynakça yoktur. Dizin de çıkartılmamıştır. Muhtemelen kaynakça ve dizinde İngilizce baskısındaki eksikliklere tabi kalınarak kolay yol tercih edilmiştir ki her ikisi de İngilizcesinde yer almamaktadır. En azından eserin Türkçe neşrinde bir dizine yer vermek istifadeyi arttırabilirdi.

Lukacs *Tarihin Geleceği*'nde genel olarak tarihçilik alanında kabaca son iki yüzyıl kadar geriye götürülebilecek birtakım tartışmalara temas etmektedir. Tartışmanın kesişim kümesindeki zaman ve mekan kuşkusuz Batı (Avrupa)'dır. Hatta yoğun bir şekilde Amerika'dır. Yazarın hayatının ilk dönemi hariç 65 yılını Amerika'da geçirdiği dikkate alındığında bu bir bakıma makul karşılanabilir. Özellikle Batı ve medeniyetine dair eleştirel yaklaşımı Lukacs'ın Avrupa-merkezci bir tarihçi olarak etiketlemesini engellemektedir. Bu tespitin en makul sağlaması Hitler'in kişiliğine dair değerlendirmeleri üzerinden kolayca yapılabilir. Lukacs, Batılı mahfillerdeki yaygın ve hâkim Hitler stereotiplerinin zıttı bir Hitler tanımlaması ve analizi yapmıştır. Hitler'e “anormal” etiketini yapıştırmanın şüpheye mahal bırakmayacak şekilde Hitler'i sorumluluktan kurtaracak bir duruma hizmet edeceğini mahirce Batılılara hatırlatmaktadır. Kötülük olgusunu Kierkegaard'ın varoluş felsefesi üzerinden izah etmek suretiyle Adolf Hitler'in iyisiyle kötüsüyle bir insan olduğunun altını çizmektedir (Lukacs, 2022, ss. 91-92). Diğer taraftan, *Tarihin Geleceği*, yazarının da belirttiği üzere daha önce defalarca söylenenlerin derli toplu ifade edilmesinden oluşmaktadır (Lukacs, 2022, s. 144). Bu açıdan tarihçi Lukacs yeni bir iddianın ya da tartışmanın peşinde değildir. Ancak birçok temel meseleyi özlü ve anlaşılır bir şekilde genel okura ulaştırma başarısını göstermiş olduğuna özellikle dikkat çekmek gerekiyor.

John Hopkins, Columbia ve Princeton gibi önemli Amerikan üniversitelerinde misafir öğretim üyesi olarak görev yapmasının yanı sıra meslek hayatının merkezinde Chestnut Hill Colloge'de yaptığı öğretmenlik vazifesi (1947-1994) bulunmaktadır. Burası 1924'te kurulan özel bir Katolik kolejidir. 2000'lerin başına kadar sadece kızlara eğitim vermiştir. Lukacs kuvvetle muhtemel özel bir çabayla akademi dışı kalmış görünüyor. Bu durum, kendisinde herhangi bir kişisel kompleks oluşturmadığı gibi tam aksine daha geniş kitlelere hitap edebilme esnekliği kazandırmıştır. Mesleki olarak hiçbir zaman aşırı uzmanlaşmanın kaçınılmaz neticesi olan “tünel tarihçisi”ne dönüşmemiştir de denebilir.

Lukacs'a göre aşırı uzmanlaşma tarihçiliğin bürokratikleşmesidir. On dokuzuncu yüzyılda daha az şey hakkında daha çok şey bilmenin uzmanlığa işaret etmesinin artık geçerliliğini kaybettiğini belirtmektedir. Yeni yüzyılda artık daha çok şey hakkında daha az şey bilen entelektüel ve profesyoneller vardır (Lukacs, 2022, s. 25). Zaten Lukacs, tarihin kendine ait bir lisanı olmadığını ve bunun da verdiği imkanla hemen herkes için tarihin öğretilmesi, konuşulması ve düşünülmesi gerektiğini açıkça vurgulamaktadır (Lukacs, 2022, s. 144). Tarih alanındaki çalışmaların akademik "uzmanlık" dar sınırları içinde kalması Lukacs'ın işaret ettiği dili, kaçınılması mümkün olmayan şekilde körelten bir fonksiyon icra etmektedir. Bu, akademik tarihçiliğin kendi içinde kurduğu "bilim" dünyasının Jacques Derrida'nın başka endişelerle dile getirdiği "metnin dışında hiçbir şey yoktur" ifadesine dönüşmesine yol açmaktadır ve birçok tarihçi maalesef bu "tehlike"nin farkında olmaktan oldukça uzaktır. Bu minvalde popüler tarihçiliğin eleştirilmesi akademide "metin üreten" biz tarihçilerin seçtiği en kolay yoldur. Aslında popüler tarihçilerin ürettiği sorunun, akademinin dar sınırlarına kendini hapsedmeyi tercih eden tarihçilerin boş bıraktığı alandan istifa etmeleriyle ortaya çıktığının fark edilmesi ve dolayısıyla özeleştirinin yapılmasıyla meselenin hal yoluna koyulabileceğinin görülmesi mevcut "rahatsız edici hormonlu büyüme"yi büyük ölçüde tedavi edecektir. Lukacs bu noktada önemli bir konumda bulunmaktadır.

Tarihin Geleceği' nin birinci bölümünde aslında bir yönüyle çok eskimiş bir yönüyle de hiçbir zaman gündemden düşmeyecek olan tarihin ne olduğu meselesi Lukacs tarafından bir kez daha masaya yatırılmaktadır. Bu bölümde Lukacs, modern tarih biliminin nasıl ortaya çıktığını tartışırken dönemsel bir tasnif yapar (Lukacs, 2022, s. 15). 18. yüzyılda tarihin edebi bir tür, 19. yüzyılda bilim ve 20. yüzyılda ise (özellikle Amerika'da) sosyal bilim olarak kabul edildiğine işaret eder.² Ancak kendi düşüncesi tarihin asla bir bilim olmadığı yönündedir ve bunu çekinmeden belirtir (Lukacs, 2022, s. 23). Zira Lukacs'a göre tarih bilim değil, sanattır. (Lukacs, 2022, s. 73). Ayrıca tarih, kayıt altına alınmış geçmiş de değildir. Aksine tarih, hatırlanan geçmişe karşılık gelmektedir. Hatırlanan geçmiş ise kayda geçirilmiş olan tarih bakiyelerinden bir geçmiş inşa etme faaliyetinin hem daha azı hem de daha fazlasıdır (Lukacs, 2022, s. 38).

Lukacs'a göre tarihin amacı, doğrunun kesin bir şekilde tesis edilmesinden ziyade doğru-gerçek olmayanların azaltılmasıdır (Lukacs, 2022, ss. 92, 113, 125). Kierkegaard'ın ifadesiyle "mutlak hakikat Tanrı'ya mahsustur, bize değil. Bize düşen hakikatin peşinden koşmaktır" (Lukacs, 2022, s. 32). Zira geçmiş hakikatin tam manasıyla ortaya çıkartılabilmesinin imkanı, insanın ontolojik sınırlarının ötesine düşer. Ya da Stephen Toulmin'in ifade ettiği gibi mutlak hakikate oluşmamak insan olmanın bir bedelidir. Halbuki tarihçiler 19. yüzyıl boyunca "pozitif" (mevcut) olanın, gözlemlenebilenin bilim olduğu iddiasının dayanılmaz ağırlığı altında kalarak ve 20. yüzyılın ilk yarısında bunun etkilerinin tortularıyla mücadele ederek "gerçekten ne oldu"yu ortaya koyma peşinde koşarak uzunca çaba harcamışlardır. Halbuki tarihçiler, Lukacs'ın perspektifini benimseseydiler ya da Toulmin'in insanın hakikatine dair tespitini dikkate alsalardı şayet, enerjilerini daha fazla tarihteki yanlışları azaltmaya daha verimli şekilde harcaşabilirlerdi.

² İlki Haziran 1994'te Calouste Gulbenkian Vakfı'nın Portekiz'in başkenti Lizbon'daki merkezinde gerçekleştirilen ve bu süreci oldukça anlaşılır bir şekilde muhakeme eden toplantı raporuna bakılabilir (Gulbenkian Komisyonu, 1996).

Gelinen noktada bilimin (zaten doğası gereği) yanlışlanabilir olması gerektiği Karl Popper tarafından etraflıca temellendirilmiştir (Popper, 2008, s. 7).

Tarih ve Roman

“Her roman, tarihî bir romandır” (Lukacs, 2022, s. 103). Romanın kurgusunun ve anlatım tekniğinin tarih metinlerinden daha güçlü olduğunu cesurca ifade edebilecek birisinin klasik bir tarihçi olması beklenemez. Zira meslek taassubunu aşması gerekir. John Lukacs bu gerçeği gören ve bu tespiti yapabilen bir tarihçidir. Türkiye’de ise bu tespiti yapan ve çalışmalarını romanlar üzerinden inşa etmeyi fiili olarak gerçekleştiren, dolayısıyla da bunun nasıl mümkün olabileceği gösteren Mustafa Özel olmuştur. Bu minvalde bir dizi kitap telif etmiştir (Özel, 2018a, 2018b, 2019a, 2019b, 2022). Özel, “romanbilim” tabirini kullanmaktan çekinmez. Bilimlerin en hasının “romanbilim” olduğunu açıkça ve kışkırtıcı biçimde ifade etmektedir. Lukacs’ın, bir romancının “etten kemikten gerçek” karakteri ile bir profesörün (tarihçinin) “kartondan” şahıslarının mukayese dahi edilemeyecek olmasındaki benzer fikrî endişeden yola çıkan Mustafa Özel yukarıda verilen çalışmaları yapmıştır.

Tarih ve roman, anlatı sanatını kullanmaları ve kurgu yapmaları bakımından ortaktırlar. Fakat Özel’e göre çok hayati bir ayrıma da sahiptirler: Romancı tarihe dayanarak kendi olaylarını oluşturur. Tarihçi ise olaylar kaosundan anlatmak istediği hikayenin unsurlarını seçer. Bu açıdan yazılı tarihler geğmişin “daha doğru yahut daha iyi” kayıtları olmaktan öte bazı insanların diğerleri üzerinde tahakküm kurmasını sağlayan “sabitleştirilmiş iktidar yapıları”dır. Tarih eserleri, geğmişteki olgulardan ziyade tarihçilerin kendi hayatlarının tarihidir. Dolayısıyla “tarih, geğmişe değil bugüne ışık tutan edebî bir faaliyettir” (Özel, 2018b, s. 15). Bu bağlamda İtalyan tarihçi Benedetto Croce, tüm tarihe karakterini verenin çağdaş tarih olduğunu isabetli bir üslupla ifade etmiştir (Croce, 1941, s. 19). Özel, güç-iktidar-siyaset ile geğmiş-tarih ilişkisinin temelde sorunlu olduğu yönündeki tespitinde büyük orada haklıdır. George Orwell’in, 1948’de yayımlanan *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört* adlı romanı bunu çok çarpıcı bir şekilde işlemiştir (Orwell, 1984).³

Lukacs, roman kurgusunun, tarihçiye geğmişi anlaması bakımından yardımcı olacağını belirtmekte ve tarihçinin sabırlı araştırmalarına rağmen ele geçiremediği ya da net/anlamalı bir şekilde ortaya koyamadığı geğmişe dair birçok şeyi fark etmesini mümkün kılabileceğine işaret etmektedir (Lukacs, 2022, s. 99). Mustafa Özel tam da bu noktada “romanbilim” terimini ortaya atar ve tarihçinin yetersiz kaldığı noktada romancı gözüyle geğmişe bakmayı anlamlı bulur. Marx, Weber⁴ ve Durkheim’in yazdıkları nasıl *toplumbilim* kapsamında görölüyorsa Balzac, Dickens ve Tanpınar’ın eserleri de *romanbilim* olarak kabul edilmesi gerektiğini vurgular ve toplumbilimcilerin roman

³ Siyaset ve tarih ilişkisini bu bağlamda ele alan önemli bir çalışma için bk. (Ersanlı, 2003).

⁴ Bu noktada çarpıcı bir karşılaştırma yapmak mümkün: Max Weber, kapitalizmin “dünyayı büyüden arındırdığını” ileri sürerken Goethe, *Faust* isimli romanında asıl büyüünün (emeksiz değer yaratma işlevi üstlenen ve aslında para değil simya olan) kağıtpara ile modern ekonomiyi kuşattığını ve siyasi liderlerin de finans büyücülerine hizmet eden yarı sarhoş oyuncuların başka bir şeye dönüşmediklerini işşa etmektedir. Bk. (Özel, 2019b, s. 46).

okuma kaygısı gütmediklerine dikkat çeker (Özel, 2018a, ss. 11-12). Aynı kayıtsızlığın tarihçilerde de bulunduğu söylemek izahtan varestedir. Özel'e göre romanın tarih kadar önemli, hatta daha önemli bir "bilim" olduğunu kabullenmek pek kolay değildir (Özel, 2018b, s. 15). Lukacs, bir tarihçinin neden edebiyat (burada roman) okuması gerektiğini hatta istatistikten bile çok daha fazla okuması gerektiğini şu şekilde açıklamaktadır (Lukacs, 2022, s. 79):

Seçtikleri konuya olan aşinalıklarını gerçekten genişletmek [arttırmak] ve derinleştirmek ve aynı zamanda asıl vazifelerinin bir tür bilimden ziyade bir tür edebiyat olduğunu kabul etmek.

Dolayısıyla tarihçinin görevi, doğruluğa hakkında hatırı sayılır bir saygı duymak zorunda olmasına rağmen, doğruluktan ziyade anlamı ortaya çıkarmaktır. Tam bu noktada bütün romanların sosyografik özelliği romanlara müracaatı kaçınılmaz hale getirmektedir (Lukacs, 2022, s. 79). Romanlar hem kaynak hem de kurgularındaki perspektif yönüyle tarihçinin kayıtsız kalmaması gereken bir birikime sahiptirler. Özel, romanların tarihsel toplum/bilimin vazgeçilmez kaynakları arasında yer aldığını, bu bilince yükselmiş olanların meslekî etkinliklerinin ise *Romantarih* olarak isimlendirilmeleri gerektiğini söylemektedir. *Romantarih*, disiplinlerarası, evrensel bir "gerçeği kavramı" çabasıdır (Özel, 2018b, s. 15). "*Romanbilimsiz* kapitalizm, *romantarihsiz* ulus anlaşılamaz" (Özel, 2019b, ss. 46-47). Modern ekonomiyi ve modern devleti, özetle modern toplumu anlamının yolu romanları ciddi ve titiz bir şekilde tetkik etmekten, "okumak"tan geçiyor.

Aristoteles'e göre şiir küllî hakikati, tarih ise cüzî hadiseleri ifade etme eğilimindedir. Lukacs, Aristoteles'in tasnif ve tanımlamasını dikkate aldıktan sonra klasik romanı, şiir ile tarih arasında bir kategoriye yerleştirir ve klasik romanın tam olarak ne olabileceğini değil fakat ne olmuş olabileceğini ifade etme eğiliminde olduğuna vurgu yapar (Lukacs, 2022, ss. 105-106). Dolayısıyla roman, cüzî şeylerden küllî bir perspektifle bahsedebilme imkanını kendine barındırmaya devam eder ki bu da tarihi olguların tabii olmak zorunda bulunduğu kurgunun mantığı ve sanatsal sınırlarına göre daha fazla "gerçekçi/canlı" anlatımı mümkün kılar. Roman yazarı, kurgunun esnekliğini kullanma hürriyetine sahip iken tarihçi olgunun "katı" gerçekliğine mesleki olarak sadık kalmak durumundadır. Fakat mesleki olarak yapamadığını telafi etmek adına tarihçi, *romantarihlerin* (tarihi roman) kurgu dünyasından beslenerek geçmişi anlamaya çalışmasında bir beis bulunmamaktadır. Nitekim yapılan bilimsel araştırmalar, bilgiyi arttıran olgusal metinlere nazaran roman gibi kurgusal metinleri okumanın insanın empati kurma kapasitesine katkı yaptığını ortaya koymaktadır (Hari, 2022, ss. 91-94). Bu, zaman açısından 1750 sonrası ve özellikle de 19. yüzyılın başından itibaren mekan açısından ise Batı için çok daha mümkündür. Fakat tabii ki Batı dışı toplumlarda da bu yazım türünde eserler verilmiştir. Örneğin, Osmanlılar açısından ise 19. yüzyılın son çeyreğinden itibaren telif romanların yazılması gerçekleşmiştir. Lukacs, doğru bir tespitle romanın burjuva çağına ait ve burjuva türü bir edebiyat olduğunu vurgulamaktadır (Lukacs, 2022, s. 98). Dolayısıyla modernleşmenin toplumsal hikayesini modern tarzda anlatan bir tür olarak ortaya çıkmıştır.

Mesleğin Geleceği

John Lukacs, tarih mesleğinin geleceğine dair iyimser bir tavırda olmadığını açıkça belirtmektedir (Lukacs, 2022, s. 117). Amerika özelinde değindiği sorunlar Türkiye'dekilerden pek farklı değil. Lukacs en iyi öğrencilerin dahi gittikçe daha az okuduğundan şikayet ediyor. Evet, öğrenciler muhtemelen dünyanın muhtelif coğrafyalarında da geğmişe kıyasla daha az meraklı ve dolayısıyla daha az okuyorlar. Çift yönlü bir baskıdan söz edilebilir. Toplumsal değişimin ortaya çıkardığı kitlesel baskı (Hari, 2022, ss. 84-95) ve bu fiili duruma teslim olmakla yetinen kurumsal baskı. Örneğin Cambridge Üniversitesi'nin bazı fakültelerindeki hocalara öğrencilerine verdikleri okumalar için sayfa kotası getirilmiştir.⁵

Bu tehdit, eğitimi ve akademiye, yani üniversiteler üzerindeki etkisini önümüzdeki dönemde daha fazla görünür kılacaktır. Mezkur tehdidin yayıncıların kitap neşrindeki hırs ve arzularına tesir ettiği şimdiden söylenebilir. Lukacs, üniversite matbaalarının kitapların ilk basımındaki adedi 500 veya daha altına indirdiklerini belirtir. Bu durumu, bu tür kitapları kolej ve üniversite kütüphanelerinin satın alımlarındaki yüzde elli ve üzerindeki düşüşlere bağlar. Diğer yandan kitapların fiyatlarında aşırı bir artış söz konusudur (Lukacs, 2022, ss. 118-119). Fiyatlardaki artışın muhtemel iki sebebi olabilir: Artan baskı maliyetleri ve satışlardaki azalmadan kaynaklı kar marjlarının düşmesi. Türkiye'de de benzer bir trend mevcut. Özellikle pandemi süreci ve sonrası basım maliyetleri ciddi oranlarda artış göstermiştir. Türkiye'deki akademisyenlerin bireysel mülkiyet kapsamında kitaba erişimi gittikçe zorlaşmaktadır. Mevcut kısır döngü akademisyenleri kitaba-bilgiye erişimlerinde farklı (yasal olmayan) yollar bulmaya sevk etmektedir. Bu da kitap piyasasını daha da daraltan bir gelişemeye sebep oluyor. Hükümet, 1 şubat 2019 tarihinden itibaren kitap, süreli yayın ve gazete satışlarında alınan katma değer vergisinden feragat ederek bir nebze yayın piyasasını rahatlamayı hedeflese de istenilen etki oluşmamıştır. Dolayısıyla süreç böyle devam ederse Amerika'dakine benzer şekilde Türkiye'de de tarihçilerin çalışmalarını yayınlatabilme ihtimali gün geçtikçe daha da zorlaşacak gibi görünüyor. Nitekim son yıllarda birçok akademisyen, maliyetini kendi cebinden karşılayarak çalışmalarını bastırmaktadırlar. Bu durum gittikçe daha yaygın hale gelmektedir.

Diğer taraftan hatırlanacağı üzere 15 Nisan 2018 tarihinde doçentlik kriterleri köklü bir şekilde değiştirilmişti. Yeterli olmadığı düşünölen bu kriterler 9 Ağustos 2023 itibarıyla tekrar değiştirildi. Batı üniversitelerinde aforizma haline gelen "publish or perish" deyişi Türkiye'deki akademisyenler için de daha fazla geçerli artık. Daha fazla okunmayan bir dünyada daha fazla yayın yapma paradoksu. Niceliğin kendi başına bırakılacağı endişesi ise uluslararası şirketlerin kurduğu indekslerin ölçtüğu nitelik standartlarına bağlanarak bertaraf edildiği düşünölmektedir. Yeni getirilen kriterlerle birlikte editörün yetkinliği Yöksis veri tabanı kaydına göre tescil edilebilmektedir. Editöryel yayınlar kapsamında yazılan kitap bölümleri başvurulan doçentlik bilim alanı ile ilgili olmak kaydıyla kabul edilmektedir. Önceki çalışmalardaki özensizliklerden kaynaklı

⁵ <https://www.sosyalbilimler.org/gerileme-ve-dusus-universite-egitimi-nasil-cocuksulastirildi/> Makalenin İngilizcesi için ayrıca bk. <https://www.spectator.co.uk/article/decline-and-fall-how-university-education-became-infantilised/> Bu makaleden beni haberdar kılan kıymetli meslekdaşım Muhammed Veysel Bilici'ye müteşekkirim.

bir önlem alındığı anlaşılmalı birlikte mevcut “sınırlama-kısıtlama”nın akademik üretimi daha kaliteli bir hale getirmeyeceği aşikardır. Örneğin tarih alanında neşredilen kıymetli ve önemli birçok tematik ya da problem odaklı ve kapsamlı çalışma, kriterleri karşılayamamaktadır. Dolayısıyla tarihçi/akademisyen yaptığı çalışma kadar bu tür kriterlere formel uygunluğu da sağlamak durumundadır.

Diğer görülemeyen bir başka tehlike/tehdit ise eğitim ve öğretim kalitesini arttırmak gayesiyle getirilmeye çalışılan pedagojik standartlardır. Üniversite, doğası itibarıyla standartlaşmaması-tektipleştirilmemesi gereken bir b/ilim kurumudur. Genel olarak eğitimin nasıl olması gerektiğini söyleme yetkinliğinde olan uzmanlara her alanda aynı yöntemle eğitim yapılması ve aynı araçlarla ölçme değerlendirme yapılabileceğini belirleme hakkı verilmesiyle standartlaştırılmış pedagojik kriterlerin üniversitelerde tektipleşmeye yol açacağı dikkatlerden kaçmaktadır. Bu, tarih sahasındaki muhtemel tehlikelerden biri olarak gelecekte daha fazla fark edilecek ve tartışılacaktır.

Tarih sonrası insan diye bir şeyden söz edilemez der Lukacs. Her bir şeyin ancak tarihsel bağlamı içinde anlaşılabilirliğinin altını çizer: “Bir insanın söylediği şeyin anlamını o insanın ne zaman söylediğini ve ne zaman yaşadığını bilmedikçe [tam manasıyla] anlayamayız” (Lukacs, 2022, ss. 28-29). Buna itiraz etmek insanın ve söylediklerinin bağlamının önemsiz olduğunu kabul etmeyi ve aslında tarihin tümüne epistemolojik bir karşı çıkışı gerektirir. Dolayısıyla bu, tarihinin araştırmalarını sağlıklı bir şekilde yapılabilmesinin imkanını ortadan kaldıracaktır. Lukacs “tarih sonrası insan” düşüncesine eleştiri yöneltilmekle birlikte “insan sonrası tarih” tasavvuruna temas etmemektedir. 21. yüzyılın başı itibarıyla insan sonrası (posthuman) kavramı akademik tartışmalarda kendini göstermeye başlamıştır (Braidotti, 2014). Şu ana kadar diğer sosyal bilim alanlarında olduğu kadar tarihçilikte de uzunca süreden beri Avrupa-merkezcilik meselesi tartışılmaktadır ve bir yönüyle büyük oranda aşındırılmıştır.⁶ “İnsan sonrası tarih” fikri ise oldukça yeni bir tartışmanın konusudur ve Batılı insanı, dünyanın geri kalanıyla eşitlediğini iddia eden bir yaklaşıma sahiptir.

Diğer taraftan, tarihin geleceğini küresel tarih (global history) bakış açısından da konuşmak gerekiyor. Türkçe literatürde telif çalışmaları oldukça sınırlı kalsa da (Kırmızı, 2021)⁷ tercüme üzerinden küresel tarih tartışmaları son zamanlarda oldukça görünür hale gelmiştir.⁸ Dolayısıyla Batı’da bu yaklaşım biçimi gittikçe artan bir tartışma mecrasına sahiptir. Fakat “küresel” bağlam yeni bir imkan ya da hakiki bir zemin midir? Modernleşme kuramında *modernleşme* kavramının karşılık geldiği şey *küreselleşme* kuramlarda küreselleşme kavramının karşılık geldiği şeyle aynı olduğuna dikkat çekmek (Altun, 2000, ss. 92-98, 2005, s. 157) başlangıçta temkinli ve dengeli olmayı sağlayacaktır.

⁶ Bu tartışmayı güçlü bir şekilde yürüten örnek bir çalışma için bk. (Chakrabarty, 2012). Bu eserin ve Maduniyet Çalışmaları’nın (Subaltern Studies) eleştirisi için ayrıca bk. (Erol, 2009). Başka önemli çalışmalar için bk. (Blaut, 2012; Goody, 2012). Goody’nin kitabının kritiği için bk. (Erol, 2013).

⁷ Ayrıca İstanbul Şehir Üniversitesi Tarih Bölümü tarafından 22-24 Haziran 2018 tarihlerinde “Global History Student Conference İstanbul” ismiyle öğrenci konferansı düzenlenmiştir. Bk. (Kröner, 2018).

⁸ Türkçeye tercüme edilen teorik ve metodolojik tartışmalar için bk. (Conrad, 2021; Cowen, 2004; Crossley, 2018; Duara, Murthy ve Sartori, 2021; Hunt, 2018; Osterhammel ve Peterson, 2021; Wick, 2021; Yayıoğlu, 2022) Küresel tarih yazım pratiği ya da uygulaması için ayrıca bk. (Beckert, 2020; Osterhammel, 2022).

Yine de küresel sıfatının tarihi gerçekten “kurtarıp kurtaramayacağını” zaman gösterecektir.

KAYNAKÇA

- Altun, F. (2000). Küreselleşme: Söylem ve Gerçeklik. *Tezkire*, (18), 92-98.
- Altun, F. (2005). *Modernleşme Kuramı: Eleştirel Bir Giriş*. İstanbul: Küre Yayınları.
- Beckert, S. (2020). *Pamuk İmparatorluğu: Tek Bir Meta ile Kapitalizmin Küresel Tarihi*. (Ali Nalbant, Çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Blaut, J. M. (2012). *Sömürgeciliğin Dünya Modeli: Coğrafi Yayılmacılık ve Avrupa-Merkezci Tarih*. (Serbun Behçet, Çev.). İstanbul: Dergah Yayınları.
- Braidotti, R. (2014). *İnsan Sonrası*. (Öznur Karataş, Çev.). İstanbul: Kolektif Kitap.
- Chakrabarty, D. (2012). *Avrupa'yı Taşralaştırmak: Postkolonyal Düşünce ve Tarihsel Farklılık*. (İlker Cörüt, Çev.). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- Conrad, S. (2021). *Küresel Tarih Nedir?* (Deniz Saldıran, Çev.). İstanbul: Küre Yayınları.
- Cowen, N. (2004). *Küresel Tarih*. (Cem Demirkan, Çev.). İstanbul: Tümzamanlar Yayıncılık.
- Croce, B. (1941). *History as the story of liberty*. (Sylvia Sprigge, Çev.). London: Clements Newling and co., ltd.
- Crossley, P. K. (2018). *Küresel Tarih Nedir?* (Kahraman Şakul, Çev.). İstanbul: Isık Yayınları.
- Duara, P., Murthy, V. ve Sartori, A. (Ed.). (2021). *Küresel Tarih Düşüncesi*. (Z. Dörtok Abacı, K. Akbaş, G. Y. Demir, G. Ergün, Ö. Karataş, S. Şen, ... H. Yeşildal, Çev.). İstanbul: Isık Yayınları.
- Erol, H. İ. (2009). Maduniyet Çalışmaları Tarihi Anlamlandırmak İçin Bir Alternatif Sunuyor mu? A. Cüneyd Köksal (Ed.), *Entelektüel Bağımlılığı Aşmak: İlim Geleneğimiz Üzerine Araştırmalar içinde* (ss. 329-346). İstanbul: Yedirenk Yayınları.
- Erol, H. İ. (2013). Jack Goody, Tarih Hırsızlığı, Çev. Gül Çağalı Güven, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2012. *İnsan & Toplum*, 3(5), 347-352.
- Ersanlı, B. (2003). *İktidar ve Tarih: Türkiye’de “Resmi Tarih” Tezinin Oluşumu (1929-1937)*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Goody, J. (2012). *Tarih Hırsızlığı*. (Gül Çağalı Güven, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Gulbenkian Komisyonu. (1996). 18. Yüzyıldan 1945’e Kadar Sosyal Bilimlerin Tarihsel Kuruluşu. Şirin Tekeli (Çev.), *Gulbenkian Komisyonu Sosyal Bilimleri Açın: Sosyal Bilimlerin Yeniden Yapılanması Üzerine Rapor içinde* (ss. 11-36). İstanbul: Metis Yayınları.
- Hari, J. (2022). *Çalınan Dikkat: Neden Odaklanamıyoruz?* (Barış Engin Aksoy, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Hunt, L. (2018). *Küresel Çağda Tarih Yazmak*. (Erdem Kayserilioğlu, Çev.). İstanbul: Küre Yayınları.
- Kırmızı, A. (2021). Küresel Tarih: İmkanlar ve Sorunlar. Ahmet Şimşek (Ed.), *Tarihçilikte Disiplinlerarasılık: Fırsat mı Sınırlılık mı?* içinde (ss. 85-103). İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.
- Kröner, L. (2018). Global History Student Conference, Sehir University Istanbul, June 2018. *Global Histories: A Student Journal*, 4(2), 209-210.

- Lukacs, J. (2022). *Tarihin Geleceği*. (Kadir Pürde, Çev.). İstanbul: Ketebe Yayınları.
- Orwell, G. (1984). *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört*. (Celâl Üster, Çev.). İstanbul: Can Yayınları.
- Osterhammel, J. (2022). *Dönüşen Dünya: Küresel 19. Yüzyıl Tarihi*. (Mustafa Tüzel, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Osterhammel, J. ve Peterson, N. P. (2021). *Küreselleşmenin Kısa Tarihi: Boyutlar, Süreçler, Dönemler*. (Hilal Görgün ve B. Yavuz Görgün, Çev.). İstanbul: Küre Yayınları.
- Özel, M. (2018a). *Roman Diliyle İktisat*. İstanbul: Küre Yayınları.
- Özel, M. (2018b). *Roman Diliyle Siyaset*. İstanbul: Küre Yayınları.
- Özel, M. (2019a). *Roman Diliyle İş Hayatı*. İstanbul: Küre Yayınları.
- Özel, M. (2019b). *Romanperver İktisatçı*. İstanbul: Küre Yayınları.
- Özel, M. (2022). *Roman Diliyle Emperyalizm*. İstanbul: Küre Yayınları.
- Popper, K. (2008). *Tarihsicililiğin Sefaleti*. (Sabri Orman, Çev.). İstanbul: Plato Film Yayınları.
- Wick, A. (2021). Modern Tarih Yazımı-Arap Dünyası. Prasenjit Duara, Viren Murthy ve Andrew Sartori (Ed.), *Küresel Tarih Düşüncesi* içinde (ss. 419-435). İstanbul: Isık Yayınları.
- Yaycıoğlu, A. (2022). "Müslüman Dünya"daki Küresel Dönüşüm: İlişkiler, Krizler, Reformlar. Armando Salvatore, Roberto Tottoli ve Babak Rahimi (Ed.), *İslam Tarihi: Yeni Bir Yorum* içinde (ss. 485-513). İstanbul: Vakıfbank Kültür Yayınları.